

גיאורג זימל. כיצד תיתכן חברה.

תל אביב: הקיבוץ המאוחד ומכון גתה. 2012. 295 עמודים

עידו יואב*

סקירה זו אינה "עוד סקירה" עבורי, היא חגיגה. ברצוני לחגוג ולהריע למפעל צאתו לאור של קובץ תרגומים זה ממשנתו של גאורג זימל. לכן, בפתח הדברים, קודם לכול, אני מבקש לשבח, להלל, לרומם ולהריע למוציאים לאור: הוצאת הקיבוץ המאוחד וג'ורג' רוזן, וכן ד"ר עמוס מוריס-רייך העורך המדעי ומרים קראוס המתרגמת (מגרמנית) - שאפו, ותודה.

כמו כן, גילוי נאות. לפני כמה שנים פניתי אני להוצאת הקיבוץ המאוחד בהצעה דומה (כשתי טיפות) לזיום ולהתקין קובץ תרגומים מקיף וראשון מסוגו של מבחר מכתבי זימל שיודפס ויוגש לקורא העברי. אך מטעמים שונים ומשונים לא עלה הדבר בדיננו ולא צלח. לכן אני גם מריע וגם מקנא! אבל לאחר קריאה מדוקדקת על ידי להודות בפה מלא כי יפה נעשה, וכי לא הייתי יכול להתעלות על זה שנעשה כפי שנעשה. ושוב, שאפו. ושוב, תודה.

כל תלמיד סוציולוגיה במקומותינו חייב לסקור ולהכיר כבר בשנותיו הראשונות את אבות המזון הסוציולוגיים: קרל מרקס ופרידריך אנגלס, אמיל דורקהיים, מקס ובר וגאורג זימל. קוראים לקורס הזה "תיאוריות סוציולוגיות קלאסיות", וקוראים להם "אבות הסוציולוגיה". בקורס סוקרים וקוראים ומכירים ומכבירים והוגים בהוגים הללו ובכתביהם. זה הבסיס לכול, ועל כך (כמעט) כולם מסכימים מקטן ועד גדול. יש מורים שכוללים באלה גם נוספים כמו שארל מונטסקייה, אוגוסט קומט, אלקסיס דה-טוקוויל, וילפרדו פארטו, זיגמונד פרויד, ג'ורג' הרברט מיד, צ'ארלס הורטון קולי ואחרים. אבל על חמשת הראשונים (מרקס-אנגלס, דורקהיים, ובר וזימל) אין פוסחים.

אני מדגיש ומציין זאת משני טעמים. ראשית, משום שנדמה לי כי כיום מקובל למנות את זימל ללא עוררין עם האבות המייסדים, בעוד שמקומם של טובים אחרים אינו כה מוסכם ומוסדר. שנית, אני מזכיר זאת משום שלא תמיד היה כך. לשון אחר, מקומו של זימל בחמישייה הפותחת לא היה מוסכם תמיד. למשל, זימל נפקד לחלוטין מקורס התיאוריות הקלאסיות הנודע של הצרפתי ריימון ארון בסורבון, "ציוני דרך בהגות הסוציולוגית" (1995), קורס שפייר בורדייה הצעיר היה מעוזרי ההוראה שלו. לא זו אף זו, בסוציולוגיה האמריקאית, שללא ספק התחילה את דרכה על ברכיו של זימל - במקום שזימל תורגם וצוטט יותר מכל אחד אחר בספר המבוא הסוציולוגי הראשון והמשפיע כל כך של אסקולת שיקגו, Park & Burgess (1924) - אפילו שם הלך כוחו של זימל ותש עם השנים, עד כי ממש נשמט. למשל, מספר המבוא האמריקאי הנפוץ של רנדל קולינס, *Four Sociological Tradition* (Collins, 1994), נפקד מקומו של זימל לגמרי. יתרה מכך, גם כשקולינס (סוף סוף) מזכירו, הוא מזכיר אותו לשמצה וללעג, כמי שכתבתו שטחית ומפלרטטת במקום שאחרים כמרקס, ובר ודורקהיים מעמיקים. ואני מודה בסגנון זימליאני משהו (זה שנוטה להותיר ניגודים ולא ליישבם) - דווקא כמי שהושפע מזימל ורואה עצמו ממשיך בדרכו - כי מחשבות כפירה אלו אינן נטולות בסיס, ויש בהן ממש

* המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל אביב; המחלקה לסוציולוגיה, אוניברסיטת פנסילבניה

אפילו בעיני החסיד הכן. במילים אחרות, כשפלוני קורא מחקרים מעמיקים וממוקדים וממוסמכים ומהודקים כמו "הקפיטל" של מרקס או "צורות היסוד של החיים הרתיים" של דורקהיים, אכן, זימל יכול אף להיקרא בעיניו כחובבן.

מכל מקום, לכל סוציולוג ולכל תלמיד סוציולוגיה יש גיבור-העל שלו. סוציולוגים הם כמו ילדים כשמתחילים לדבר על אבות הסוציולוגיה, והברק מבריק אפילו בעיניהם של הוותיקים ביותר. ברור שזה אישי מאוד מאוד (כמו בספורט): זה אוהב את מרקס (Superman), וזה את דורקהיים (Spiderman), וזה את ובר (Batman), וזה את זימל (Cuckoo Man), שאהביו מעטים וכוחו כגיבור-על, על פניו, הוא הדל מכולם, אבל אין לו תחליף, והוא כנראה המיוחד במובן החרוג והמוזר מכולם.

חורף, נדמה לי 2002. כיתה 001 (קרה, עלובה, סתמית), בניין נפתלי, אוניברסיטת תל אביב. הקורס: תיאוריות סוציולוגיות קלאסיות. המרצה: ששה וייטמן. הנושא: זימל. התחושה: מוזר, מרגש, מסעיר. ששה מסביר וחופר, וככל שהוא מוסיף הלב הולם, סוער, אני מרגיש בבית. הולך ונשבה בקסמו של ששה, ויותר מזה, הולך ונשבע לזימל. כבר אמרתי, מאוד-מאוד אישי. כבר אמרתי, זה המקום שלי, וטוב וחשוב שאמרתי.

הספר הזה טוב וחשוב. הוא חשוב משום שעד עתה לא הייתה לקורא העברי גישה לטקסטים של זימל בעברית. ולרוב רובנו, שלא קוראים גרמנית, היו רק התרגומים (שרובם בעייתיים בלשון המעטה) לאנגלית, תרגומים שהקריאה בהם הייתה ריקה מחיים ומעוז, טקסטים ישנים, לא נגישים וגם לא ברורים כל כך. את זה, קובץ התרגום הזה מתקן, ומתקן בגדול!

הספר הזה טוב משום שהוא עשוי היטב. כלומר הטקסטים שבו נבחרו בקפידה, והם מגוונים ונוגעים (אמנם בנגיעות קלות בלבד) בכל התמות המרכזיות של זימל: כסף, אהבה, עיר, אופנה, זרות, תרבות, שילובי ניגודים כמו הקטגוריות הקרות של קאנט למול החום של פילוסופיית החיים בנוסח ניטשה; השילוב של הקרוב והרחוק, של המגונה עם ההגון, של הטוב עם הרע; ואולי יותר מכול, של הניכור המודרני עם השחרור האינדיבידואלי. אסופה זו מוצלחת גם משום שהתרגום קל מאוד, נגיש, ישיר ופשוט. עד כדי כך, שלטעמי חסר בו מעט מן הפיוט שאפיין את זימל. ועדיין, הקריאה מהנה וברורה מאוד. לעתים תרגום עולה על מקורו בבהירותו, וייתכן כי זה המקרה גם כאן (לטוב ולרע). מכל מקום, על כישרונה של המתרגמת, מרים קראוס, אין חולק.

הספר מחולק לשלושה מדורים, ואליהם מצורפת הקדמה מלומדת, ארוכה (כמעט רבע מהספר) וסדורה של העורך המדעי (עמוס מוריס-רייך). חלק א: הגדרות, חלק ב: תרבות, חלק ג: מקרים. החלק הראשון פילוסופי ותיאורטי ונפתח בחיבור הידוע "כיצד תיתכן חברה?", חיבור מעט מסורבל, קשה, אידיויסינקרטי, ניאור-קאנט סטייל (אני לא הייתי בוחר לפתוח בו...). לאחר מכן מובאים שני חיבורים דומים מאוד בתוכנם: "הבעיה של הסוציולוגיה" ו"שדה הסוציולוגיה". שניהם עוסקים בניסיון המעניין של זימל להגדיר את מושא המחקר הייחודי של הסוציולוגיה כמדע של קשרים בין אנשים, או כמו שסשה וייטמן מכנה זאת: "קישרולוגיה". לדידי, "הבעיה של הסוציולוגיה" הוא החיבור הטוב מבין השניים, וייתכן שהיה אף כדאי להשמיט את השני לטובת חיבור אחר.

החלק השני עוסק בהגדרת התרבות ובאפיון מצבו הקיומי החדש (יחסית) של האדם בעולם

המודרני והעירוני, שקצב הגירויים והתנועות והמגעים בו עצום ועוד הולך וגדל; עולם שבו היחיד חושף ונחשף לרבים מאוד, אך רק באופן צר וחלקי ומהיר; עולם של אמצעים ושל "יחסים באמצעות"; עולם שהמשמעויות הקיומיות והתכליות שבו מרחיקות בני אדם זה מזה ומעצמם בחיי היומיום שלהם. גם בחלק זה שלושה חיבורים: "מושג התרבות והטרגדיה שלה", "הקונפליקט של התרבות המודרנית" ו"משבר התרבות". גם כאן, שני החיבורים האחרונים טובים יותר, והראשון מעט מבוזבז, ואפילו מיותר, משום שאינו מלמד משהו שלא נמצא כבר למכביר באחרים.

החלק השלישי והאחרון כולל כמה מהחיבורים הסוציולוגיים הקצרים, הנגישים, הקצביים, הפופולריים והידועים ביותר של זימל, בהם "הזר", "ההרפתקה", "הסוציולוגיה של הארוחה" ו"הסוציולוגיה של החושים". חלק זה עשוי למופת, ומסתתר בו לדעתי שיאו של הספר כולו: החיבור "מקומו של הכסף על רצף המטרות" (שהוא, אם אינני טועה, פיסה מפרק 3 של המגנום אופוס הזימליאני מ־1900 *Philosophie des Geldes*, הפילוסופיה של הכסף). עוד חיבור ראוי לציון הוא החיבור "אופנה" החותם את החלק הזה.

מבחר זה הוא הבסיס ההכרחי. הבחירות בו נכונות וסולידיות. הן עוקבות פחות או יותר אחר המבחר האמריקאי המפורסם של קורט וולף, (Wolff, 1950) *The Sociology Of Georg Simmel*. בחירות אלו ישמשו היטב סוציולוגים וחוקרי תרבות למיניהם, וראוי לכלול קטעים מספר זה בכל קורס מבוא סוציולוגי, ובייחוד את החיבורים "הבעיה של הסוציולוגיה", "אופנה", וכמובן "מקומו של הכסף על רצף המטרות". עם זאת, נדמה לי כי ספר ממין זה, ראוי היה שיכלול גם חלקים פילוסופיים יותר, שלימודי היידגר, בובר ולוינס, שכה הושפעו מזימל, חסרים בלעדיהם,¹ למשל, מהספר של זימל על שופנהאור וניטשה: (1907) *Schopenhauer und Nietzsche*; או חיבור שעוסק במין-מגדר, נושא שזימל עסק בו רבות, למשל, (1890) *Zur Psychologie der Frauen*; או חלקים מאוחרים יותר בהגותו שעוסקים באסתטיקה, באמנות ובפילוסופיית החיים, למשל, מהספר של זימל על רמברנדט: *Rembrandt*. (1916) *Ein kunstphilosophischer Versuch*. וכך, אילו נכלל גם מעט יותר מאלו בספר, לא בלתי סביר היה להניח כי גם בבתי ספר לפילוסופיה, לאמנות ולמגדר היו הופכים אותו לספר הכרחי, ובמובן זה - קצת חבל. ואם בחסר עסקינן, חסרות בספר הפניות מפורשות לטקסטים המקוריים, וראוי יהיה לכלול אותן במהדורות הבאות. מלבד זאת, נדמה לי שהשימוש התדיר במילה "חברות" כדי לתאר התקשרויות חברתיות, מגעים הדדיים ואינטראקציות חברתיות הוא טעות, שכן מילה זו כבר השתרשה בשיח הסוציולוגי הישראלי לתיאור התהליך שבו הופכים יחידים לחלק מהחברה וקונים את דרכיה וערכיה. לכן שימוש זה עלול לבלבל, והיה ראוי להמירו.

לסיום, מעניין וחשוב בעיניי לציין כי אף שזימל לא נוכח במפורש כיום בסוציולוגיה האמריקאית והישראלית (שהיא ברובה אמריקאית למדי) - כלומר אין כגון אלו שמצהירים על עצמם כממשיכיו. למרות זאת, המתודולוגיה וסדר היום התמטי שלו נוכחים. כוונתי לאותו סדר יום מיקרו-סוציולוגי שמנתח את החוויה האנושית היומיומית הבנלית, סדר יום שחוקר בעיקר את האינטראקציות של החיים המודרניים בעיר (בדגש מובהק על המרחב הציבורי) באמצעות תיאור מצבים ואנקדוטות. סדר היום הזימליאני חי, קיים ובוועט. די לחשוב על הכתיבה של שני

1 ראו למשל את החיבורים "הסוציולוגיה של החושים" ו"מקומו של הכסף על רצף המטרות" שנכללים באסופה זו.

הסוציולוגים האמריקאים החשובים ביותר (לדעתי) במחצית השנייה של המאה ה-20: ארווינג גופמן והרולד גרפינקל וממשיכיהם, שביניהם אני מונה אפילו את ברוננו לאטור (הכוכב הצרפתי הפופולרי התורן), שבמידה לא מבוטלת, ביודעין או שלא, עוקב אחר זימל שהדגיש את תפקידם של אובייקטים ברשתות ובחיים החברתיים. מכאן שזימל פה כדי להישאר. זאת ועוד, ראוי לציין כי לא מעט סוציולוגים ישראלים פעילים, אם בישראל ואם באמריקה, "מזמלים" היטב בעשורים האחרונים, כלומר "עושים זימל" במידות כאלה ואחרות. למשל, דון הלגרמן, ששה וייטמן, אביתר זרובבל, חיים חזן, זלי גורביץ', אווה אילוז, תמר אלאור, רונן שמיר, נסים מזרחי, דניאל מונטרסקו, תגריד יחיאל-יונס, כנרת להד, מיכל פגיס ועוד. עדויות לא מעטות לכך ימצא הקורא אפילו בין דפי כתב עת זה. לכן ספר זה חשוב ורלוונטי באופן עכשווי לסוציולוגיה הישראלית, ולא דווקא כמזכרת מימים רחוקים. הבה נחגוג את הספר הזה, צאו וקנו וקראו!

מקורות

- ארון, ר' (1995). *ציוני דרך בהגות הסוציולוגית*. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- Collins, R. (1994). *Four Sociological Traditions*. New York: Oxford University Press.
- Park, R. E. & Burgess, E. W. (1924). *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.